

**ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТВАРИН ТА ЗАХИСТУ ЇХ ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ****LEGAL ASPECTS OF ENSURING THE WELFARE OF FARM ANIMALS AND PROTECTION AGAINST CRUELTY****Марченко С.І., к.ю.н., доцент, доцент кафедри земельного та аграрного права***Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка***Сюйва І.С., к.ю.н., доцент кафедри земельного та аграрного права,***Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Анотація. У статті досліджуються особливості правового регулювання поводження з сільськогосподарськими тваринами під час забою. Виділено основні нормативно-правові акти, які регламентують особливості правового забезпечення благополуччя сільськогосподарських тварин та захисту їх від жорстокого поводження в Україні. На основі аналізу законодавства України та міжнародного законодавства визначено вимоги до транспортування тварин, з урахуванням їх біологічних, видових та індивідуальних особливостей, а також первинної переробки тварин і одержаних продуктів забою.

Досліджується стан розвитку забійного господарства товаровиробників аграрного сектору економіки України. Здійснено оцінку сучасного стану функціонування забійних пунктів в Україні. На основі узагальнення світового та вітчизняного досвіду запропоновані напрями їх розвитку, як складової ринкової інфраструктури. Зроблено висновок про необхідність розвитку забійних пунктів, як альтернативи подвірного забою тварин, призначених для реалізації. Аналізуються переваги та недоліки заборони реалізації м'яса тварин подвірного забою. Зроблено висновок, що з метою доступу особистих селянських господарств до забійних пунктів та транспортування тварин необхідно на законодавчому рівні врегулювати це питання шляхом надання державної підтримки дрібним виробникам сільськогосподарської продукції.

Запропоновані шляхи вдосконалення системи державного контролю в сфері безпечності харчових продуктів з урахуванням вимог Європейського Союзу та соціально-економічного становища України. Зроблено висновок, що в Україні формується ветеринарне законодавство та законодавство щодо поводження з сільськогосподарськими тваринами на принципах забезпечення благополуччя тварин та захисту від жорстокого поводження, яке в цілому узгоджується з законодавством Європейського Союзу.

**Ключові слова:** ветеринарне законодавство, державний ветеринарно-санітарний контроль та нагляд, сільськогосподарська продукція, сільськогосподарські тварини, переміщення тварин, транспортування тварин, забій тварин, побічні продукти тваринного походження, якість і безпечність сільськогосподарської продукції, благополуччя (добробут) тварин.

The article deals with the peculiarities of legal regulation of handling of farm animals during slaughter. The main normative and legal acts that regulate the peculiarities of legal protection of the welfare of farm animals and their protection from cruel treatment in Ukraine are highlighted. On the basis of the analysis of Ukrainian legislation and international legislation, the requirements for the transportation of animals have been determined, taking into account their biological, species and individual characteristics, as well as the primary processing of animals and products obtained by slaughter.

The state of development of slaughter economy of producers of agrarian sector of Ukraine was studied. An estimation of the current state of functioning of slaughter points in Ukraine was carried out. Based on the generalization of the world and domestic experience, the directions of their development were proposed as a component of the market infrastructure. The conclusion was made about the need for the development of slaughter stations as an alternative to home slaughter of livestock intended for sale. The advantages and disadvantages of the prohibition of selling meat from home slaughter of livestock were analyzed. It was concluded that for the purpose of access of private peasant farms to slaughterhouses and transportation of animals, it is necessary to regulate this issue at the legislative level by providing state support to small producers of agricultural products.

The ways of improving the system of state control in the field of food safety were proposed taking into account the requirements of the European Union and the socio-economic situation in Ukraine. It was concluded that veterinary legislation and legislation on the treatment of farm animals are being formed in Ukraine based on the principles of ensuring animal welfare and protection against cruelty, which is generally consistent with the legislation of the European Union.

**Key words:** veterinary legislation, state veterinary and sanitary control and supervision, agricultural products, farm animals, movement of animals, transportation of animals, slaughter of animals, by-products of animal origin, quality and safety of agricultural products, well-being (welfare) of animals.

**Актуальність.** Одним із проявів гуманізації та екологізації аграрних відносин є відображення в аграрному (ветеринарному) законодавстві концепції добробуту (благополуччя) тварин та захисту їх від жорстокого поводження. Адже як зазначає Н.В.Карпінська, сучасне ветеринарне законодавство еволюціонує у законодавство про добробут тварин, відповідно на зміну антропоцентризму – першочергового захисту інтересів людини як основного принципу ветеринарного законодавства, законодавчо закріплюється ідея анімоцентризму, за якої першочергово забезпечується гуманне відношення до тварин та дотримання етичних принципів [1, с. 135; 2, с. 35-36]. Концепція благополуччя тварин та захисту їх від жорстокого поводження нині знайшла відображення не лише в міжнародному, але й у аграрному праві.

Незважаючи на те, що законодавство України про благополуччя тварин, їх захист від жорстокого поводження

в Україні почало формуватись у 2006 р. з прийняттям Закону України від 21.02.2006 р. № 3447-IV «Про захист тварин від жорстокого поводження», в аграрному праві України наявні нечисленні наукові доробки щодо правового забезпечення благополуччя сільськогосподарських тварин та їх захисту від жорстокого поводження. Зокрема, науково-теоретичною основою цього дослідження стали наукові праці О.В. Гафурової, В.М.Єрмоленка, Н.І. Зубченко, Н.В. Карпінської, Т.О. Коваленко, В.В. Носіка, Т.К. Оверковської, В.В. Шеховцова, В.В. Шовкуна та інших вчених. В рамках даного дослідження звертається увага на правові аспекти забезпечення благополуччя тварин та їх захисту від жорстокого поводження під час первинної переробки сільськогосподарської продукції тваринництва (забою тварин), що і є метою даної статті.

Правове регулювання поводження з тваринами забезпечується нормами Законів України «Про захист тварин

від жорстокого поводження» від 21.02.2006 р. № 3447-IV, «Про основні принципи та вимоги до безпеки та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. № 771/97, «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. № 2498-ХІІ, «Про державний контроль за додержанням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, ветеринарну медицину та благополуччя тварин» від 18 травня 2017 року № 2042-VIII та іншими нормативно-правовими актами. Зважаючи на необхідність приведення законодавства України у відповідність до законодавства ЄС, правове регулювання поводження з сільськогосподарськими тваринами під час забою, має враховувати норми міжнародних джерел. Щодо тварин, які використовуються в сільському господарстві основними міжнародними документами виступають Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення 1968 р. [3], Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин 1976 р. [4], Європейська конвенція про захист тварин, призначених на забій, 1979 р. [5], Директива Ради 98/58/ЄС щодо захисту тварин, що утримуються для сільськогосподарських потреб від 20 липня 1998 р. [6] та інші.

Варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2246-IX, через один рік з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25.06.1992 № 2498-ХІІ втратить чинність в зв'язку із набранням чинності Законом України «Про ветеринарну медицину» від 4 лютого 2021 року № 1206-IX (надалі – Закон № 1206-IX). В спеціальній літературі відзначається, що прийняття зазначеного Закону

Закон України «Про ветеринарну медицину» від 4 лютого 2021 року № 1206-IX в п. 130 ч. 1 ст. 1 закріплює більш повне та змістовне порівняно з Законом України «Про захист тварин від жорстокого поводження» визначення сільськогосподарських тварин як різновиду свійських тварин. Зокрема, розширено види тварин, які належать до сільськогосподарських тварин та доповнено їх види цільового використання. Цей Закон визначає правові та організаційні засади здійснення діяльності у сферах забезпечення захисту здоров'я та благополуччя тварин, ветеринарної практики, виробництва, обігу та застосування ветеринарних препаратів, а також обігу побічних продуктів тваринного походження (Преамбула Закону), а в ст. 42. визначені основні вимоги до забезпечення благополуччя тварин під час забою.

Одним із етапів сільськогосподарського виробництва продукції тваринництва є забій тварин. В умовах ведення великого товарного сільськогосподарського виробництва широко використовується система централізованого промислового забою сільськогосподарських тварин. Це означає, що велика кількість тварин транспортується з ферм на бійню, що вимагає дотримання законодавства про утримання тварин під час їх транспортування. При цьому, незважаючи на загальні тенденції індустріалізації процесу забою тварин, дрібні виробники сільськогосподарської продукції продовжують самостійно здійснювати первинну переробку тварин з метою реалізації продукції тваринництва. У зв'язку з цим існують проблеми, пов'язані із забезпеченням безпеки продукції тваринництва, отриманої таким шляхом, недостатнім контролем передзабійного та післязабійного огляду тварин, за процесом забою, застосуванням методів забою, які не змінювалися століттями та не відповідають Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Використання сучасних технологій у сільському господарстві, зокрема у тваринництві, є важливою умовою подальшого розвитку України. Водночас, поряд із вирі-

шенням багатьох важливих проблем, розвиток сучасних технологій ставить перед людством велику кількість біо-етичних питань. Важливою складовою цього напрямку є вирішення проблеми етичного ставлення до тварин при їх використанні в різних галузях тваринництва – птахівництві, свинарстві, скотарстві тощо. Адже сьогодні надзвичайно гостро стоїть проблема дискримінації тварин на основі належності до певного виду, що проявляється у правовому закріпленні захисту тварин [7, с. 17].

Відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», використання тварин у сільському господарстві ґрунтується на таких принципах: жорстоке поводження з тваринами несумісне з вимогами моралі та гуманності, завдає моральної шкоди людям; забезпечення умов утримання тварин, що відповідають їх біологічним, видовим та індивідуальним особливостям; право власності та інші майнові права на тварин у разі жорстокого поводження з ними можуть бути припинені за рішенням суду шляхом їх примусового вилучення або конфіскації; заборона жорстоких методів умертвіння тварин, у тому числі отруєння тварин; відповідальність за жорстоке поводження з тваринами; забезпечення безпеки життя і здоров'я людей при використанні тварин у сільському господарстві.

Зазначені принципи мають бути дотримані на всіх стадіях сільськогосподарського виробництва, пов'язаних з утриманням і використанням тварин, у тому числі під час їх забою. Детальні умови поводження з тваринами у сфері сільськогосподарського виробництва регулюються Порядком використання тварин у сільському господарстві, затвердженим Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 25.10.2012 р. № 652, розділ III якого регламентує загальні засади забою сільськогосподарських тварин. Дія цього Порядку поширюється на всіх власників тварин, які утримуються для отримання продукції та сировини тваринного походження.

Вичерпний перелік підстав для умертвіння (забою) тварин визначений ст. 17 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», до яких належать: одержання господарсько корисної продукції; припинення страждань тварин, якщо вони не можуть бути припинені в інший спосіб; регулювання чисельності диких тварин; за необхідності умертвіння окремих тварин, які хворі на сказ чи на інші хвороби, що підлягають повідомленню, або є носіями хвороб, що підлягають повідомленню, що підтверджено відповідним документом державної установи ветеринарної медицини та за необхідності оборони від нападу тварини, якщо життя або здоров'я людей знаходиться в небезпеці. В зазначеній статті визначено і основні вимоги, яких мають при цьому дотримуватись уповноважені суб'єкти.

Забій тварин власниками повинен проводитися згідно з Правилами передзабійного ветеринарного огляду тварин і ветеринарно-санітарної експертизи м'яса і м'ясних продуктів, затвердженими наказом Державного департаменту ветеринарної медицини Мінагрополітики України від 7 червня 2002 р. № 28. Зокрема, Правила визначають умови та способи забою тварин, вимоги до приміщення бійні, де утримуються тварини, особливості перед забійних та післязабійних операцій, які мають відповідати основним принципам захисту тварин від жорстокого поводження.

До категорії забійних тварин належать: велика рогата худоба (у тому числі яки, буйволи), свині, вівці, кози, олені, коні, осли, мули, верблюди, кролики, нутрії, домашня птиця – кури, качки, фазани, гуси, індики, цесарки, перепелів та інших видів, які вирощують для забою на м'ясо.

На рівні законодавства ЄС ці питання регулюються Директивою Ради 93/119/ЄС від 22 грудня 1993 року про захист тварин під час забою або вбивства, Регламентом Ради (ЄС) № 1099/2009 від 24 вересня 2009 року про

захист тварин під час умертвіння. Ця директива регулює транспортування тварин, бійню, фіксацію, оглушення, забій і вбивство тварин, які розводили та утримували для виробництва м'яса, шкіри, хутра чи інших продуктів, а також методи умертвіння тварин для боротьби з хворобами. Його положення містять попередження про те, що тварини не повинні відчувати зайвого болю, страждань під час забою та пов'язаних з ним операцій. Він також передбачає, що забій і пов'язані з ним операції повинні виконуватися лише особами з відповідним рівнем компетентності, щоб не завдавати непотрібного болю, стресу чи страждань тваринам. Оператори забою вимагають, щоб забій проводили лише особи, які мають сертифікат відповідності. Держави-члени несуть відповідальність за забезпечення наявності навчальних курсів для персоналу, який бере участь у забої та пов'язаних із ним операціях, а також за видачу кваліфікаційних сертифікатів, підтверджених незалежною підсумковою сертифікацією. Ситуація вимагає від операторів забою: 1. дотримання стандартних операційних процедур; 2. провести процедуру перевірки на місці; 3. призначити спеціаліста з питань добробуту тварин для підтримки правил добробуту.

Слід зазначити, що окремі положення зазначеної Директиви знайшли своє відображення в Законі України «Про державний контроль за додержанням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» та Порядку використання тварин у сільському господарстві. Натомість в законодавстві України відсутні конкретні положення щодо захисту продуктивних тварин під час забою. У наказі від 14.01.2004 р. № 4 «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил боєнь, забійно-санітарних дільниць ферм і присадибного утримання тварин» немає жодної згадки про захист тварин, в основному увага приділяється стану здоров'я тварин перед забоєм, ветеринарний огляд і після забою огляд туші. З метою вдосконалення системи державного контролю у сфері безпечності харчових продуктів, враховуючи вимоги Європейського Союзу та соціально-економічний стан України, необхідно привести аграрне законодавство України у відповідність із законодавством ЄС.

Згідно зі статтею 34 Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» забороняється забій тварин, які не супроводжуються ветеринарним документом, що засвідчує стан здоров'я тварин. Забороняється забій домашніх копитних тварин, диких ссавців, вирощених у господарстві, крім зайцеподібних, а також забій птиці та кролів не на бійні, яка має дозвіл на експлуатацію. Це положення не поширюється на забій зазначених тварин у кількості не більше трьох голів свійських парнокопитних та інших копитних тварин на тиждень, які підлягають передзабійному та післязабійному огляду державним ветеринарним інспектором або уповноваженим лікарем ветеринарної медицини відповідно до порядку, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері безпечності та окремих показників якості харчових продуктів і ветеринарної медицини, а також по п'ять голів птиці, кролів на добу.

З 1 січня 2025 року продукція, отримана в результаті забою не на бійні, яка має експлуатаційний дозвіл, може використовуватися виключно для власного споживання або для реалізації на агропромисловому ринку кінцевому споживачу на відстані до 50 кілометрів від місця забою або в регіоні, де він був здійснений.

Діяльність боєнь регулюється наказом Міністерства аграрної політики України та Державного департаменту ветеринарної медицини № 4 від 14 січня 2004 р. «Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для боєнь,

забійно-санітарних дільниць ферм та Домашній забій тварин», відповідно до якого забій – забійний цех будь-якої форми власності, що відповідає діючим ветеринарно-санітарним вимогам і призначений для забою тварин (птиці), первинної обробки, зберігання та реалізації сировини тваринного походження. походження.

За даними Держпродспоживслужби в областях станом на 01.01.2018 р. було зареєстровано 490 боєнь та забійних пунктів [8], враховуючи сучасний стан в Україні за останні п'ять років їх кількість не збільшилась.

У зв'язку з цим сьогодні особливо гостро стоїть питання будівництва забійних цехів (санітарно-забійних станцій) у кожному районі. Забій худоби на обладнаних забійних пунктах дозволить вирішити ряд важливих завдань [9]:

1) підвищення рівня безпеки продукції тваринництва. Безпека харчових продуктів та гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та *acquis communautaire* ЄС є важливою метою державної політики, яка допоможе зменшити ризики для здоров'я населення;

2) утилізація відходів. Значна частина відходів після забою худоби (особливо великої рогатої худоби), який проводиться в особистих селянських господарствах, вивозиться за межі населених пунктів і утилізується на полях, у лісосмугах і лісах. Це значно підвищує ризик поширення хвороб, паразитів, токсичних речовин тощо;

3) підвищення конкурентоспроможності галузей тваринництва українського аграрного сектору в довгостроковій перспективі.

Щодо негативних наслідків заборони реалізації продукції тваринництва на забій, то вони стосуються доступу сільгоспвиробників – особистих селянських господарств до забійних пунктів, транспортування тварин, що потребуватиме додаткових витрат, а отже обов'язково призведе до зростання кінцевих роздрібних цін. для кінцевої продукції. Незважаючи на підвищення якості продукції тваринництва, особливо в умовах економічної кризи, попит на неї буде знижуватися. Як наслідок, на думку експертів, погіршиться конкурентоспроможність виробництва яловичини та свинини порівняно з м'ясом птиці, що неминуче призведе до скорочення поголів'я в цих галузях, дефіциту м'яса на внутрішньому ринку, зростання роздрібних цін на нього. і подальше зниження його споживання.

Підтримуємо висловлені Асоціацією тваринників України пропозиції про необхідність продовження адаптаційного періоду, протягом якого буде розроблено прозорий механізм запровадження вимог до забою, який, серед іншого, має включати інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення та необхідне державне фінансування [10].

Таким чином, на підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що законодавство щодо поводження з сільськогосподарськими тваринами під час забою в Україні розробляється. Загалом ці положення частково узгоджуються з європейським законодавством, але слід зазначити, що вони не завжди знаходять свій розвиток у підзаконних актах. Врахування основних принципів використання тварин у сільському господарстві, які передбачають захист тварин від жорстокого поводження, сприяють безпеці та якості сільськогосподарської продукції, а отже, гарантують продовольчу безпеку та є одним із ключових показників цивілізованості суспільства. Адже, як зазначається у спеціальній літературі [11, с. 70] благополуччя тварин є візитною карткою в світ якісного харчування людей і інноваційного тваринництва і знаходиться в основі сталого розвитку суспільства. В цьому полягає основна філософія благополуччя тварин – гуманне, гідне відношення до тварин та отримання продуктів з високою якістю.

## ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпінська Н. Правова характеристика застосування ветеринарно-санітарних заходів у тваринництві. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 127–137.
2. Карпінська Н. В. Концептуально-правові засади застосування санітарних та фітосанітарних заходів у сільському господарстві України в контексті вимог СОТ та ЄС. Дис. ... докт. юрид. наук 12.00.06. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 492 с.
3. European Convention for the Protection of Animals during International Transport. – 1968. – [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_227](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_227).
4. Європейська конвенція про захист тварин, що утримуються для сільськогосподарських цілей (що утримуються на фермах). – 1976. – [https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168\\_0076da6/](https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168_0076da6/).
5. Про захист тварин, призначених на забій: Конвенція Ради Європи від 10.05.1979 р. URL: [conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/102.htm](https://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/102.htm)
6. Директива Ради 98/58/ЄС щодо захисту тварин, що утримуються для сільськогосподарських потреб від 20 липня 1998 р. URL: <https://ciwf.in.ua/wp-content/uploads/2015/03/direktivu.pdf>
7. Василенко А.М. Утілення концепції прав тварин у міжнародному та національному праві. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e40cfad5-4763-4509-ab59-2aa32f7eaedb/content>
8. Проект наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Інструкції щодо профілактики та ліквідації класичної чуми свиней». URL: <https://minagro.gov.ua/npa/proekt-nakazu-ministerstva-agrarnoi-politiki-ta-prodovolstva-ukraini-pro-zatverdzhennya-instruktsii-shchodo-profilaktiki-ta-likvidatsii-klasichnoi-chumi-sviney>
9. Музика Б.Б. Сучасний стан та перспективи розвитку забійних пунктів в агарній сфері України. URL: <https://journal.udau.edu.ua/assets/files/88/eko/ukr/39.pdf> С. 334–341
10. Кількість забійників за 2 роки скоротилася майже на 10%. URL: <https://usba.com.ua/kilkist-zabiinikiv-za-2-roki-skorotilasa-maize-na-10>
11. Основи біобезпеки та благополуччя тварин / Недосєков В.В., О 75 Блаха Т., Ситюк М.П., Мартинюк О.Г., Мельник В.В., Юстинюк В.Є. Ніжин, 2021. 252 с.